

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Горобець Наталія Олександрівна

УДК 347.121.1

**ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА:
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Харків – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Сліпченко Святослав Олександрович, Харківський національний університет внутрішніх справ, доцент кафедри цивільного права та процесу.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор Стефанчук Руслан Олексійович, Хмельницький університет управління та права, проректор з наукової роботи;

кандидат юридичних наук, доцент Красицька Лариса Василівна, Донецький національний університет, доцент кафедри цивільного права і процесу.

Захист відбудеться «20» березня 2010 року о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.700.02 Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розіслано «17» лютого 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.О. Серьогін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах, коли потребує підтримки подальший розвиток теорії природного права, у якій критерієм правових норм є інтереси особистості, а не держави чи суспільства в цілому, виняткову значимість набуває цивільно-правове регулювання і захист особистих немайнових прав. Право на недоторканність (повагу до) житла, пройшовши складний шлях державного і міжнародно-правового визнання, нарешті знайшло своє належне закріплення як особисте немайнове право у ст. 311 ЦК України.

У цивілістиці це право набагато раніше було визнано наукою, аніж законодавством, зокрема такими вченими, як: О. А. Красавчиков, Л. О. Красавчикова, М. С. Малєїн, З. В. Ромовська, Ш. Т. Тагайназаров та іншими, праці яких стали теоретичним підґрунтям даного дослідження. Однак за сучасних умов вони суттєво втратили свою актуальність, оскільки базувалися на положеннях радянського цивільного законодавства та стосувалися в основному місця цього права в системі особистих немайнових прав, не розкриваючи його правової природи.

У сучасних наукових дослідженнях певні аспекти права на недоторканність житла були розглянуті в працях В. І. Бобрика (2004 р.), Л. В. Малюги (2004 р.), Р. О. Стефанчука (2008 р.) та інших, де зазначене право розглядалося або в сукупності з іншими правами, зокрема як особисті немайнові права, спрямовані на охорону окремих проявів особистого життя, або ширше – у контексті загального дослідження особистих немайнових прав. Особливої уваги заслуговує праця М. К. Галянтича «Приватноправові засади реалізації житлових прав громадян в Україні» (2008 р.), у якій поряд із проблемами реалізації житлових прав громадян в Україні аналізується проблема особистих немайнових відносин у житловій сфері. Вказується, що у сучасних умовах користування житлом є одночасно майновим і особистим немайновим благом, недоторканність житла розглядається як принцип житлового законодавства.

Проте у сучасній цивілістиці відсутні праці, у яких ґрунтовно висвітлювалися б проблеми права на недоторканність житла. Також існують проблеми його практичного застосування: через неповноту норми ст. 311 ЦК України перед правоохоронними органами та судом постає проблема вирішення питання, що є об'єктом цього права; нечіткість формулювань положень ЦК України призводить до невизначеності питання щодо його змісту, меж здійснення тощо. У зв'язку із цим до сьогодні не напрацьована судова практика.

Таким чином, існує ціла низка загальнотеоретичних та практичних питань щодо цивільно-правового регулювання відносин, породжених правом на недоторканність житла, які залишаються остаточно не вирішеними. Серед них: невизначеність галузевої належності досліджуваного права; недостатньо досліджена специфіка та неоднозначність трактування об'єкта та змісту цього права; невизначеність поняття «право на недоторканність житла»; недослідженість особливостей поняття

здійснення та його меж тощо.

Питання захисту цього права не охоплюється метою та завданням даного дослідження. Складність та малодослідженість самого права обумовлюють необхідність системного підходу до його вивчення. Тому спочатку потрібно визначитися з поняттям, об'єктом, змістом цього права, особливостями здійснення, для того щоб мати можливість відповісти на питання захисту досліджуваного права.

Наведені вище обставини обумовили вибір теми дисертаційного дослідження та свідчать про її актуальність і доцільність проведення його в межах цієї дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до комплексної цільової програми «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер держ. реєстрації 0186.0.070867), «Пріоритетних напрямків наукових і дисертаційних досліджень, що потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004-2009 років», затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України № 755 від 05.07.2004 року, а також «Пріоритетних напрямків досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2006-2010 рр.», затверджених Вченою радою ХНУВС 05.01.2005 р.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні та розвитку основних засад щодо поняття, об'єкта, змісту та здійснення права на недоторканність житла, а також одержання науково обґрунтованих і достовірних результатів – висновків, пропозицій щодо усунення суперечностей та неоднозначних дефініцій у чинному законодавстві, які можуть бути використані у подальших дослідженнях і на практиці.

Для досягнення зазначеної мети в дослідженні підлягають вирішенню такі завдання: визначити сучасний стан вивчення проблем права на недоторканність житла; встановити поняття і сутність об'єкта цивільно-правового регулювання права на недоторканність житла; виявити особливості об'єкта щодо понять «житло», «недоторканність» та «інше володіння особи»; визначити сукупність правомочностей, які складають зміст права на недоторканність житла; розкрити право на недоторканність житла як самостійне особисте немайнове право фізичної особи та визначити його поняття; з'ясувати поняття та межі його здійснення; розробити пропозиції та рекомендації у чинне законодавство щодо вирішення проблем правового регулювання особистих немайнових відносин, які породжуються правом на недоторканність житла, що обумовить належне його здійснення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час здійснення фізичними особами як учасниками цивільних правовідносин своїх особистих немайнових прав.

Предмет дослідження складає особисте немайнове право на недоторканність житла фізичної особи та умови його здійснення.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження є низка загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Зокрема, формально-логічний метод, який ґрунтується на законах формальної логіки, дозволив дослідити норми цивільного законодавства, виявити суперечності чинного законодавства в досліджуваній сфері та виробити пропозиції щодо його вдосконалення (підрозділи 2.1-2.2 та 3.2-3.3). Формально-юридичний метод дозволив сформулювати нові правові норми та обґрунтовано запропонувати визначення особистого немайнового права фізичної особи на недоторканність житлового простору, а також поняття здійснення цього права та його меж (підрозділи 2.2-2.3 та розділ 3).

Метод конкретного соціологічного дослідження був використаний при описові проблематики, дослідженості права на недоторканність житла та актуальності дисертаційної роботи (розділ 1). Базисним методом дослідження права на недоторканність житла обрано метод індукції як процесу логічного висновку на підставі переходу від окремих положень до загальних. У зв'язку із цим логічна структура дослідження побудована таким чином, що спочатку з'ясовується сутність об'єкта цього права. Це забезпечує можливість розкрити зміст даного права і в результаті такої послідовності викладу матеріалу - сформулювати поняття права на недоторканність житла (розділ 2).

Застосування герменевтичного методу дало можливість витлумачити зміст законодавчого тексту ст. 311 ЦК України, визначити семантичні засоби його формування і сприйняття. Це забезпечило розв'язання одного з пріоритетних завдань дослідження – визначення сутності об'єкта права на недоторканність житла (підрозділ 2.1). Застосування порівняльно-правового методу дало можливість порівняти положення національного та міжнародного законодавства у сфері права на недоторканність житла з метою з'ясування його позитивних рис та недоліків (підрозділ 2.1).

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вперше після реформування цивільного законодавства та визначення пріоритетності особистих немайнових відносин у предметі цивільно-правового регулювання здійснено дослідження проблеми особистого немайнового права на недоторканність житла. На основі аналізу літературних джерел і нормативно-правових актів автором розроблені та обґрунтовані висновки, що полягають у нових наукових положеннях чи характеризуються елементами новизни, які обумовлюють певне теоретичне та практичне значення. У результаті проведеного дисертаційного дослідження на захист виносяться такі положення наукової новизни:

1. Вперше пропонується та науково обґрунтовується поняття «житловий простір», під яким розуміється певне місце (нематеріальне благо), юридичні межі якого визначаються фактично наявним в особи володінням (квартирою, наметом тощо), що забезпечує приватність особи, де вона відповідно до закону на власний розсуд постійно, переважно або тимчасово здійснює свою

життєдіяльність та з урахуванням особливостей даного місця визначає поведінку інших щодо нього; доступ до житлового простору можливий лише з дозволу самої особи, крім випадків, установлених законом.

2. Набуло подальшого розвитку положення про те, що право на недоторканність житлового простору є самостійним особистим немайновим правом, яке не може бути правомочністю інших особистих немайнових прав, зокрема права на особисте життя та його таємницю, чи складовою частиною приватності, а також бути похідним від права на житло.

3. Вперше пропонується розуміти житло як уявні межі у просторі, що відокремлюють особливу приватну сферу особи (житловий простір) від суспільства і держави, яке має особливий духовний аспект для людини. Аргументовано висновок про неможливість ототожнення таких понять, як «житло» в значенні об'єкта речового права та «житло» в значенні особистого немайнового блага права на недоторканність житла.

4. Вперше науково обґрунтовано, що недоторканність житлового простору фізичної особи є об'єктом права на недоторканність житла. Установлено, що недоторканність житлового простору як особисте немайнове благо має кожна фізична особа; юридичні межі цього немайнового блага визначаються фактично наявним в особи володінням (кімнатою, квартирою, наметом тощо); закон забезпечує недоторканність житлового простору, гарантуючи цим приватність фізичної особи; на основі соціальних детермінант та вимог закону особа на власний розсуд визначає зміст поведінки в житловому просторі, де постійно, переважно або тимчасово здійснює свою життєдіяльність, що включає в себе різноманітні прояви, які не мають публічного значення (відносини між членами сім'ї тощо).

5. Удосконалено положення щодо розуміння поняття «інше володіння». З'ясовано, що поняття «володіння», яке застосовується в теорії права та ЦК України, не може бути застосоване до норми ст. 311 ЦК України, оскільки «володіння» в розумінні цієї статті розглядається законодавцем у значенні об'єкта цивільного права, а не права володіння.

«Інше володіння» визначено як об'єкт матеріального світу, відмінний від житла, де особа постійно, переважно чи тимчасово проживає. Цей об'єкт, по-перше, здатний задовольнити потребу особи в проживанні; по-друге, це місце, де проходить особисте життя особи; по-третє, це об'єкт матеріального світу, яким особа володіє або може володіти відповідно до норм закону.

6. Набуло подальшого розвитку положення щодо сутності змісту права на недоторканність житлового простору, який потрібно розуміти як сукупність двох основних складових: позитивних та негативних правомочностей особи-носія.

7. Набуло подальшого розвитку положення щодо розуміння поняття «здійснення особистого немайнового права на недоторканність житлового простору», яке пропонується розглядати як поведінку з реалізації та перетворення в дійсність, спрямовану на використання закладених у

змісті цього права можливостей безпосередньо управомоченою особою чи опосередковано іншими особами, яким таке право надано на підставі закону, договору тощо, на власний розсуд відповідно до вимог закону; де поведінка проявляється у вигляді покладених на них прав і обов'язків та виражається у вчиненні дій чи бездіяльності щодо житлового простору, його приватності та їх меж.

8. Удосконалено положення про неможливість ототожнення таких понять, як «межі» та «обмеження» здійснення суб'єктивних цивільних прав. Визнано, що межі здійснення права на недоторканність житлового простору можуть формуватися як за допомогою дозволів та заборон, так і прав та обов'язків, які впливають із правомочностей змісту суб'єктивного права.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дисертаційного дослідження, викладені в ньому висновки та пропозиції, які зумовлені їх науковою новизною та актуальністю, можуть бути використані: у науково-дослідницькій сфері як фундамент для подальших наукових досліджень проблеми цивільно-правового регулювання особистих немайнових відносин, які виникають унаслідок здійснення особою права на недоторканність житлового простору; у правотворчій діяльності під час створення, зміни та вдосконалення норм цивільного законодавства щодо правової охорони цього права; у навчальному процесі при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників із курсів «Цивільне право» та при розробці навчального спецкурсу «Особисті немайнові права», а також під час викладання означених дисциплін.

Результати дослідження були використані при написанні розділу «Особисті немайнові права фізичної особи» навчального посібника «Основи цивільного права України» (посібник написано у співавторстві із Ж.В. Завальною, В.А. Кройтором, Я.М. Садиковою, М.В. Шелестом) та проведенні занять із дисциплін «Цивільне право України» та «Житлове право України» в Сумській філії Харківського національного університету внутрішніх справ.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції з удосконалення законодавства України були оприлюднені: на науково-практичних конференціях, присвячених пам'яті професора О.А. Пушкіна (м. Харків, 2008-09 рр.); на Круглому науково-практичному столі «Проблеми здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичної особи в умовах євроінтеграції» (м. Хмельницький, 12.10.07 р.); на міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Сьомі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 28-29 листопада 2008 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Суми, 16-17 травня 2009 р.) тощо.

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли відображення у п'яти наукових статтях, які опубліковані у фахових виданнях, і десяти тезах наукових доповідей науково-практичних конференцій та круглих столів.

Структура дисертації визначена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, а також зі списку використаних джерел, який складається з 311 найменувань. Обсяг рукопису становить 199 сторінок тексту, із них основного тексту - 159 сторінок, додаток – 5 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** наведено обґрунтування актуальності дослідження, його зв'язок із науковими програмами, планами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення, наведено відомості щодо апробації та публікації результатів дисертаційного дослідження.

У **розділі 1. «Проблематика та ступінь дослідженості права на недоторканність житла»** з'ясовано, що до легалізації цивільним законодавством досліджуваного права в юридичній літературі простежувалися дві тенденції постановки та вирішення проблеми позитивного регулювання відносин, пов'язаних із здійсненням цього права. Основу першої складають праці конституціоналістів, які обстоювали можливість лише його публічно-правового визнання на державному рівні. Інша тенденція сформована позиціями цивілістів, які на теоретичному рівні обстоювали можливість регулювання особистого немайнового права на недоторканність житла. Однак попри зрушення в 60-х роках минулого століття регламентація цього права була винесена за межі радянської цивілістики.

Визначено, що в літературі відсутня одностайність щодо самотійності права на недоторканність житла. Здебільшого це право розглядають як елемент чи правомочність права на недоторканність особистого (приватного) життя. Разом з тим обстоюється позиція, що досліджуване право є самотійним правом, яке спрямоване на охорону окремих проявів особистого життя людини, а не є складовою права на охорону (недоторканність) особистого життя.

З'ясовано, що найбільш проблематичним і малодослідженим є об'єкт права на недоторканність житла. Встановлено, що закріплене у ст. 379 ЦК України визначення житла не може претендувати на універсальність, оскільки воно є прийнятним лише в контексті свого правового інституту права власності і не вирішує всіх питань, які виникають на практиці. Тому норми, які закріплюють досліджуване право, мають певні неузгодженості, що потребують усунення.

Вивчення проблематики та ступеня дослідженості права на недоторканність житла дозволило обрати напрям подальшого дослідження, а саме: визначило необхідність дослідження сутності об'єкта, змісту, поняття цього права, а також його здійснення та меж.

Розділ 2. «Загальна характеристика права на недоторканність житла» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Об'єкт права на недоторканність житла» з'ясовано, що особливість побудови ст. 311 ЦК України зумовлює ототожнення двох різних понять «житло» та «інше володіння». Встановлено, що родове поняття «володіння» у значенні ст. 311 ЦК України – це об'єкт матеріального світу, який здатний задовольнити потребу особи в проживанні, у межах якого проходить особисте життя особи; яким вона володіє або має таку можливість відповідно до норм закону. До «житла» в досліджуваному праві відносять усі приміщення, визнані житлом за ст. 379 ЦК України, а до «іншого володіння» – будь-яке відмінне від житла володіння, де особа може проживати як постійно, так і тимчасово, як на законних, так і незаконних підставах. Житло виділяється як окремий об'єкт через особливість характеру його правоволодіння. Дослідження об'єкта права на недоторканність житла зумовило висновок, що житло є уявними межами в просторі, що відокремлює особливу приватну сферу особи від суспільства (інших осіб, держави тощо) та має особливий духовний аспект для людини.

Пропонується благом даного права вважати житловий простір, режим недоторканності якого встановлюється законодавством з метою заборони та усунення будь-якого посягання на обставини особистого життя (приватність), які відбуваються в межах житлового простору.

З'ясовано, що житловий простір конституюється внаслідок взаємодії матеріального соціального та ідеального психологічного (особистого) просторів. Зовнішньою формою (оболонкою) житлового простору, межею приватності можуть бути як житло, так і інші об'єкти, наприклад, палата в лікарні, транспортний засіб тощо, основною ознакою яких є функціональність – проживання фізичної особи (постійне, переважне чи тимчасове).

Встановлено, що під житловим простором фізичної особи потрібно розуміти певне місце (нематеріальне благо), юридичні межі якого визначаються фактично наявним в особи володінням (квартирою, наметом тощо), яке забезпечує приватність особи, де вона відповідно до закону на власний розсуд постійно, переважно або тимчасово здійснює свою життєдіяльність та з урахуванням особливостей даного місця визначає поведінку інших щодо нього; доступ до житлового простору можливий лише з дозволу самої особи, крім випадків, установлених законом. При цьому об'єктом правової охорони є спеціальний правовий режим – недоторканність, що закріплюється у ст. 311 ЦК України.

Дисертант доходить висновку, що об'єктом досліджуваного права є недоторканність житлового простору, – це забезпечена законом можливість вільного панування особи у певному місці (нематеріальне благо), що охороняється законом від довільного чи неправомірного посягання ззовні, із визначеними юридичними межами, що окреслюються фактично наявним в особи володінням (квартирою, наметом тощо), яке забезпечує приватність особи, де вона відповідно до закону на власний розсуд постійно, переважно або тимчасово здійснює свою життєдіяльність та визначає з урахуванням особливостей даного простору поведінку інших

відносно нього; доступ до житлового простору можливий лише з дозволу самої особи, крім випадків, передбачених законом.

У підрозділі 2.2. «Зміст права на недоторканність житла» з'ясовано, що особливістю змісту права на недоторканність житлового простору, на відміну від інших немайнових прав, є те, що в національному законодавстві та теорії права воно ґрунтується переважно на регламентації заборонювальної поведінки (негативних елементів змісту), а не на засадах поведінки дозвільного типу.

Дослідивши існуючі точки зору щодо структури особистих немайнових прав у теорії права, дисертант поділяє думку тих авторів, які право на захист визначають як самостійне суб'єктивне право. Отже, зміст права на недоторканність житлового простору розглядається через правомочність на власні позитивні дії та правомочність на чужі дії. Підтримується висловлений у літературі погляд, що право на недоторканність житлового простору є самостійним суб'єктивним правом, яке не може бути правомочністю суб'єктивного права на недоторканність (охорону) особистого життя чи подібних прав.

Правомочностями права на недоторканність житлового простору є: 1) можливість мати житловий простір; 2) можливість вільно на власний розсуд визначати межі свого житлового простору та його облаштування і приватності; 3) можливість вільного доступу і перебування в житловому просторі; 4) можливість ознайомлення інших осіб з обставинами своєї приватності в межах житлового простору; 5) можливість дозволяти чи забороняти втручатися в приватність житлового простору; 6) можливість зберігати в таємниці обставини своєї приватності в межах житлового простору. Зазначене обумовлює розуміння змісту права на недоторканність житлового простору як сукупності правомочностей особи-носія, які мають позитивний та негативний аспекти, що існують у єдності, тобто не протиставляються з погляду пріоритетності одного з них.

Підрозділ 2.3. «Поняття права на недоторканність житла як особистого немайнового права» присвячений дослідженню поняття права на недоторканність житлового простору як особистого немайнового права. На підставі аналізу легалізованих ознак поняття особистого немайнового права наводиться таке визначення права на недоторканність житлового простору: це особисте немайнове право, яке забезпечує соціальне буття фізичної особи, об'єктом якого є нематеріальне благо – недоторканність житлового простору, це право належить будь-якій фізичній особі від народження, у нього абсолютно відсутній економічний зміст. Воно тісно пов'язане з фізичною особою, розкривається через недопустимість позбавлення або відмови від цього права і передбачає довічність володіння, тобто припиняється у зв'язку зі смертю особи.

Визначено, що суб'єктивне немайнове право на недоторканність житлового простору - це передбачені правовою нормою вид та міра можливої поведінки особи-носія, що характеризується можливостями володіти та використовувати це право на свій розсуд, у межах, установлених

законом, тобто володілець цього права в межах дозволеного реально володіє та використовує особисте немайнове благо – недоторканність житлового простору для задоволення своїх потреб, де можливі поведінці особи-носія кореспондують обов'язки інших суб'єктів, які виражаються як у пасивній, так і активній поведінці.

Розділ 3. «Здійснення права на недоторканність житла» містить три підрозділи.

У підрозділі 3.1. **«Поняття здійснення суб'єктивного права на недоторканність житла»** встановлено, що здійснення досліджуваного права можливе: за наявності в особи цього права; добровільно; лише на власний розсуд; окрім його безпосереднього носія й іншими особами, яким повноваження надано на підставі закону; як поведінка з реалізації передбачених цим правом можливостей у дійсність; у вигляді певної поведінки. Носій даного права перебуває в стадії постійного його здійснення, що виявляється в множинності дій. Здійснення цього права відбувається в різних формах. Форми його здійснення можна виділити за низкою критеріїв: а) залежно від суб'єктного складу; б) за характером (якістю) поведінки суб'єктів; в) залежно від джерела закріплення норм щодо здійснення цього права; г) залежно від методів; ґ) залежно від порядку здійснення цього права.

Встановлено, що під здійсненням особистого немайнового права на недоторканність житлового простору потрібно розуміти поведінку, спрямовану на використання закладених у змісті цього права можливостей безпосередньо уповноваженою особою чи опосередковано іншими особами, яким таке право надано на підставі закону, договору тощо, на власний розсуд відповідно до вимог закону; де поведінка проявляється у вигляді покладених на них прав і обов'язків та виражається у вчиненні дій чи бездіяльності щодо житлового простору, його приватності та її меж.

У підрозділі 3.2. **«Межі здійснення права на недоторканність житла»** з'ясовано, що у теорії права існують дві категорії, якими позначаються урівноваження правом інтересів особи, суспільства та держави – це «межі» та «обмеження». Визначено, що поняття «межі» та «обмеження» є близькими за значенням, але різними по суті. Межі здійснення суб'єктивного права формуються через: по-перше, обмеження; по-друге, передбачені законодавством способи реалізації можливостей змісту цього права. Визнано, що межі здійснення суб'єктивних прав можуть формуватися як за допомогою дозволів та заборон, так і за допомогою прав та обов'язків, що визначають допустимі способи здійснення правомочностей змісту суб'єктивного права. Проведене дослідження дає підстави вказати на існування основних (призначеність) та додаткових (суб'єктивні межі; часові межі; спосіб здійснення суб'єктивних прав тощо) критеріїв правомірності чи неправомірності поведінки носія права при здійсненні ним свого права.

Встановлено, що під межами здійснення права на недоторканність житлового простору потрібно розуміти закріплені у цивільно-правових актах, правочинах тощо заборони та дозволи,

обов'язки та права, що визначають допустиму поведінку фізичної особи та впливають із можливостей змісту цього суб'єктивного цивільного права.

Підрозділ 3.3. «Підстави правомірного проникнення до житла третіми особами» присвячений дослідженню підстав правомірного проникнення до житла третіми особами. Встановлено, що дії з правомірного проникнення в житловий простір третіми особами повинні відповідати певним вимогам. По-перше, вони можуть здійснюватися лише у випадках, передбачених законом. По-друге, на підставі вмотивованого судового рішення, а у невідкладних випадках – з дотриманням іншого передбаченого законом порядку. По-третє, проникати мають право лише уповноважені на це державні, комунальні органи та приватні юридичні особи (за умови укладеного відповідного договору), а у виключних випадках – інші особи (ст.ст. 1161-1162 ЦК України тощо). По-четверте, обов'язковість залучення у необхідних випадках, визначених законом, сторонніх, неупереджених спостерігачів, які слідкували б за дотриманням вимог закону та прав людини. По-п'яте, обов'язковим є документування дій, що відбуваються під час проникнення до житлового простору. По-шосте, надати копію відповідного документа чи ознайомити з ним особу, що проживає там. По-сьоме, будь-який відступ від правил, що регулюють порядок проникнення, передбачений спеціальним законодавством, тягне за собою порушення вказаного права незалежно від того, чи була завдана у даному випадку майнова чи моральна шкода.

Залежно від зазначених критеріїв дисертантом визначаються випадки законного проникнення до житлового простору третіми особами: 1) за суб'єктом, який має право проникати до житлового простору особи; 2) за необхідністю (метою) проникнення до житлового простору особи; 3) за характером дій, які стали причиною проникнення; 4) за об'єктами, до яких можна проникати без дозволу особи, що там проживає (перебуває); 5) за відкритістю проникнення.

ВИСНОВКИ

Основними науково-теоретичними результатами щодо визначення і розвитку основних засад особистого немайнового права на недоторканність житла є такі положення:

1. Результатом позитивного впливу розвитку ідеї прав людини стало законодавче закріплення особистого немайнового права на недоторканність житла. Наслідки практики правозастосування цивільно-правових норм виявили ряд недоліків як самої конструкції ст. 311 ЦК України, так і правової природи даного права, що спонукало до розробки пропозицій стосовно вдосконалення чинного законодавства.

2. Встановлено, що поняття «житло» має неоднозначне трактування в теорії права та законодавстві, відсутній універсальний правничий термін «житло». Поняття «житло» використовується ЦК України у двох протилежних значеннях – немайнове благо (ст. 311) та об'єкт

речового права (ст. 379). Вживання ідентичних термінів призвело до невиправданого змішування різних за змістом правових категорій, що не може відповідати поняттєво-категоріальним законам юриспруденції.

3. З'ясовано, що «володіння» в значенні ст. 311 ЦК України – це об'єкт матеріального світу, здатний задовольнити потребу особи в проживанні, у межах якого проходить особисте життя особи; яким вона володіє або має таку можливість відповідно до норм закону. Таким чином, до «житла» в досліджуваному праві відносять усі приміщення, визнані житлом за ст. 379 ЦК України, а до «іншого володіння» будь-яке відмінне від житла володіння, де особа може проживати як постійно, так і тимчасово, на законних і незаконних підставах.

4. Встановлено, що немайновим благом досліджуваного права є недоторканність житлового простору, який конститується внаслідок взаємодії матеріального соціального та ідеального особистого просторів. Де житловий простір фізичної особи слід розуміти як певне місце (нематеріальне благо), юридичні межі якого визначаються фактично наявним в особи володінням (квартирою, наметом тощо), що забезпечує приватність особи, де вона відповідно до закону на власний розсуд постійно, переважно або тимчасово здійснює свою життєдіяльність та з урахуванням особливостей даного місця визначає поведінку інших щодо нього; доступ до житлового простору можливий лише з дозволу самої особи, крім випадків, установлених законом.

5. Об'єктом цього права є недоторканність житлового простору фізичної особи, під якою розуміється забезпечена законом можливість вільного панування у певному місці (нематеріальне благо), що охороняється законом від довільного чи неправомірного посягання з боку будь-кого, юридичні межі якого (блага) визначаються фактично наявним в особи володінням (кімнатою, квартирою, наметом тощо), яке забезпечує приватність особи, де вона відповідно до закону на власний розсуд постійно, переважно або тимчасово здійснює свою життєдіяльність та визначає поведінку інших відносно даного місця (з урахуванням його особливостей); доступ до житлового простору можли-вий лише з дозволу самої особи, крім випадків, передбачених законом.

6. З'ясовано, що зміст досліджуваного права складається з позитивного та негативного аспектів. До позитивного аспекту відносяться такі правомочності, як: можливість мати житловий простір; можливість вільно, на власний розсуд визначати межі свого житлового простору і його облаштування та межі приватності; можливість вільного доступу і перебування в житловому просторі; можливість ознайомлення інших осіб з обставинами своєї приватності у межах цього простору; можливість дозволяти втручатися у приватність житлового простору. До негативного аспекту відносять: можливість забороняти втручатися у приватність житлового простору; можливість зберігати у таємниці обставини своєї приватності у межах житлового простору.

7. Установлено, що право на недоторканність житлового простору – це самостійне особисте немайнове право, яке потребує окремої регламентації законодавством, неприпустиме поглинання

його іншими особистими немайновими правами, зокрема, правом на особисте життя та його таємницю, чи віднесення як складової частини до приватності. Оскільки це право може виникати як у житлі, так і щодо іншого володіння, то воно є самостійним правом, а не похідним від права на житло.

8. Пропонується таке визначення поняття «суб'єктивне немайнове право на недоторканність житлового простору»: це передбачені правовою нормою вид та міра можливої поведінки особи-носія, яка характеризується можливостями володіти та використовувати це право на свій розсуд, у межах, встановлених законом, тобто володілець цього права в межах дозволеного реально володіє та використовує особисте немайнове благо – недоторканність житлового простору для задоволення своїх потреб, де можливій поведінці особи-носія кореспондують обов'язки інших суб'єктів, які виражаються як у пасивній, так і активній поведінці.

9. Встановлено, що право на недоторканність житлового простору має цивільно-правову природу; воно містить у собі ознаки, притаманні особистому немайновому праву, що забезпечує соціальне буття фізичної особи, яке належить будь-якій фізичній особі від народження, у нього абсолютно відсутній економічний зміст; воно тісно пов'язане з фізичною особою, що розкривається через неприпустимість позбавлення або відмови від цього права і передбачає довічність володіння, тобто припиняється у зв'язку зі смертю особи.

10. Запропоновано поняття «здійснення особистого немайнового права на недоторканність житлового простору» - це поведінка, спрямована на використання закладених у змісті цього права можливостей безпосередньо управомоченою особою чи опосередковано через інших осіб, яким таке право надано на підставі закону, договору тощо, на власний розсуд відповідно до вимог закону; де поведінка проявляється у вигляді покладених на них прав і обов'язків та виражається у вчиненні дій чи бездіяльності щодо житлового простору, його приватності та її меж.

11. Встановлено, що поняття «межі» та «обмеження» є близькими за значенням, але різними по суті. Запропоновано під межами здійснення права на недоторканність житлового простору розуміти закріплені у цивільно-правових актах, правочинах тощо, заборони та дозволи, обов'язки та права, що визначають допустиму поведінку фізичної особи та впливають із можливостей змісту цього суб'єктивного цивільного права.

Дослідження особливостей розвитку та основних засад особистого немайнового права на недоторканність житлового простору дозволило запропонувати зміни до чинного законодавства, зокрема:

1) запропоновано нову редакцію ч. 1 ст. 311 ЦК України «Фізична особа має право на недоторканність житлового простору»;

2) запропоновано доповнити ст. 311 ЦК України частиною другою такого змісту: «Фізична особа сама визначає свій житловий простір та межі його приватності, а також самостійно вирішує

дозволяти або забороняти доступ до житлового простору, за винятком випадків, передбачених законом»;

3) відповідно ч.ч. 2-3 ст. 311 ЦК України вважати ч.ч. 3-4 ЦК України, а ч. 4 ст. 311 ЦК України виключити;

4) у назві ст. 311 та ч. 1 ст. 270 ЦК України замінити слова «право на недоторканність житла» на «право на недоторканність житлового простору»;

5) доповнити ч. 3 ст. 17 ЗУ «Про житлово-комунальні послуги» словами «та усунення небезпеки»;

6) ст. 17 ЗУ «Про житлово-комунальні послуги» доповнити абз. 2 ч. 3 такого змісту: «В усіх інших випадках, коли проникнення до житла чи іншого володіння не пов'язане з необхідністю урятування життя людей та майна, яка виникла у зв'язку з ліквідацією аварії, а споживач відмовляється допустити в займані ним приміщення представників»;

7) доповнити ч. 4 ст. 17 ЗУ «Про житлово-комунальні послуги» реченням: «Представник балансоутримувача чи (або) об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (за умови, що таке об'єднання створене) повинен повідомити споживача про необхідність негайного прибуття до приміщення у зв'язку із необхідністю проникнення до його житла та іншого володіння, про що робиться запис в акті про проведення несанкціонованого доступу»;

8) доповнити ч. 6 ст. 17 ЗУ «Про житлово-комунальні послуги» абзацом другим такого змісту: «Особи, що присутні під час здійснення несанкціонованого доступу і до повного завершення робіт, визначених частиною сьомою цієї статті, засвідчують своїми підписами відповідність записів в акті про проведення несанкціонованого доступу виконаним діям. Зауваження, зроблені цими особами з приводу проведення несанкціонованого доступу, підлягають обов'язковому занесенню до акта про проведення несанкціонованого доступу».

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Терещенко Н.О. Роль органів внутрішніх справ у реалізації громадянами права на недоторканність житла / Н.О. Терещенко // Проблеми правознавства і правоохоронної діяльності. – 2003. – № 2. – С. 138-143.

2. Горобець Н.О. Зміст особистого немайнового права на недоторканність житла / Н.О. Горобець // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. – Сімферополь, 2005. – Вип. 7. – С. 81-86.

3. Горобець Н.О. Щодо питання термінологічного визначення категорії «право на недоторканність житла» у праві України / Н.О. Горобець // Вісник національного університету внутрішніх справ. – Харків, 2005. – Вип. 31. – С. 256-265.

4. Горобець Н.О. Роль норм конституційного та цивільного прав у частині реалізації права на недоторканність житлового простору / Н.О. Горобець // Форум права. – 2009. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09gnongp.pdf>.
5. Горобець Н.О. Суб'єктний склад права на недоторканність житлового простору / Н.О. Горобець // Наше право. – 2009. – № 4. – Ч.2. – С.71–77.
6. Горобець Н.О. Співвідношення права на житло з правом на недоторканність житла / Н.О. Горобець // Матер. VII звітн. наук.-пр. конф. наук.-педагог. працівн., курс. і студ. Кримськ. юрид. ін-ту НУВС : у 2 ч. – Сімферополь : Ельїньо, 2005. – Ч. 1. – С. 178–183.
7. Горобець Н.О. Здійснення суб'єктивного права на недоторканність житла / Н.О. Горобець // Матер. IV Між. наук.-пр. конф. «Динаміка наукових досліджень – 2005». Т. 44. Право. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – С. 3–5.
8. Горобець Н.О. Право на недоторканність житла в системі особистих немайнових прав / Н.О. Горобець // Матер. VIII Міжн. наук.-пр. конф. «Наука і освіта 2005». Том 48. Право. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – С. 42–44.
9. Горобець Н.О. Право на недоторканність житла у цивільному праві України: історичний аспект / Н.О. Горобець // Актуальні проблеми професійного становлення особистості сучасного юриста. Матер. II Міжн. наук.-пр. конф. (12-13 травня 2007 р., м. Суми). – Сумськ. юрид. факультет Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – Суми : Слобожанщина, 2007. – С. 61–64.
10. Горобець Н.О. Проблеми здійснення особистого немайнового права фізичної особи на недоторканність житла в Україні / Н.О. Горобець // Проблеми здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичної особи в умовах євроінтеграції (м. Хмельницький, 12 жовтня 2007 року) : Наук.-пр. стіл : Зб. тез / Ред. кол. Ю.В. Білоусов, В.І. Бобрик. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – С. 141–150.
11. Горобець Н.О. Деякі питання взаємозв'язку права на місце проживання особи та права на недоторканність житла фізичної особи / Н.О. Горобець // Проблеми цивільного права та процесу : Мат. наук.-пр. конф. : 31 травня 2008 р. – Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 222–225.
12. Горобець Н.О. До питання об'єкта права на недоторканність житла / Н.О. Горобець // Актуальні проблеми юридичної науки: Зб. тез Міжн. наук.-пр. конф. «Сьомі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 28-29 листопада 2008 р.) : у 4-х ч. – Ч. 3 : «Цивільне право. Сімейне право. Міжнародне приватне право. Комерційне право. Цивільний, господарський та адміністративний процес». – Хмельницький : Хмельн. ун-т управління та права, 2008. – С. 69–71.
13. Горобець Н.О. Щодо питання поняття права на недоторканність житлового простору / Н.О. Горобець // Зб. тез Всеукр. наук.-пр. конф. «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 24 квітня 2009 року). – Тернопіль : Вектор, 2009. – С. 124–128.

14. Горобець Н.О. Межі здійснення права на недоторканність житла / Н.О. Горобець // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку. Зб. матер. Міжн. наук.-пр. конф. (16-17 травня 2009 р., м. Суми). – Суми : Фабрика друку, 2009. – С. 107-110.

15. Горобець Н.О. Поняття «житловий простір» у праві на недоторканність житлового простору / Н.О. Горобець // Проблеми цивільного права та процесу : матер. Міжн. наук.-пр. конф., присвяч. пам'яті проф. О.А. Пушкіна (23 травня 2009 р.). – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 122–124.

АНОТАЦІЇ

Горобець Н.О. Право на недоторканність житла: цивільно-правовий аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2009.

Дисертацію присвячено дослідженню питань проблеми права на недоторканність житла, його цивільно-правового аспекту. Дано визначення житлового простору як особистого немайнового блага фізичної особи. Визначено, що об'єктом досліджуваного права є недоторканність житлового простору. З'ясовано зміст цього права, що становить сукупність правомочностей особи-носія, які мають позитивний та негативний аспекти. Дано визначення права на недоторканність житлового простору як самостійного суб'єктивного особистого немайнового права. Сформульовано поняття здійснення цього права. Дано визначення меж здійснення цього права. Визначені вимоги та випадки можливого правомірного проникнення до житлового простору третіх осіб.

Ключові слова: житловий простір, недоторканність житлового простору, право на недоторканність житлового простору, здійснення права на недоторканність житлового простору, межі здійснення права на недоторканність житлового простору.

Горобець Н.А. Право на неприкосновенность жилища: гражданско-правовой аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2009.

Диссертация посвящена исследованию вопросов проблемы права на неприкосновенность жилища, его гражданско-правового аспекта. Диссертация состоит из трех разделов, что обусловлено целями и задачами исследования. Первый раздел посвящен проблематике и степени исследованности права на неприкосновенность жилища. Установлено, что в юридической литературе советского периода прослеживаются две тенденции постановки и решения проблемы

позитивного регулирования отношений, связанных с осуществлением этого права. Определенно, что в литературе отсутствует единое мнение относительно самостоятельности личного неимущественного права на неприкосновенность жилища. В целом это право рассматривают как элемент или правомочие права на неприкосновенность личной (частной) жизни. Вместе с тем отстаивается позиция, что исследуемое право является самостоятельным правом, которое направлено на охрану отдельных проявлений личной жизни человека, а не является составляющей права на охрану (неприкосновенность) личной жизни. Это обуславливает необходимость исследования объекта, понятия и содержания этого права, его определения как личного неимущественного права.

Второй раздел посвящен общей характеристике права на неприкосновенность жилища. Раздел состоит из трех подразделов, в которых рассматриваются вопросы объекта, содержания и понятия права на неприкосновенность жилища. Автор особое внимание уделяет объекту права на неприкосновенность жилища. В результате чего автор приходит к выводу, что объектом права на неприкосновенность жилища является неприкосновенность жилищного пространства. В работе даны признаки жилищного пространства и его определения, а также определения неприкосновенности жилищного пространства. Исследовав содержание права на неприкосновенность жилищного пространства, автор приходит к выводу, что оно состоит из правомочностей, которые имеют позитивный и негативный аспекты. На основе анализа легальных признаков права на неприкосновенность жилищного пространства автором дано определение права на неприкосновенность жилищного пространства как самостоятельного субъективного личного неимущественного права.

В третьем разделе рассматривается вопрос осуществления права на неприкосновенность жилища. Раздел состоит из трех подразделов, где исследуются вопросы понятия и пределов осуществления права на неприкосновенность жилищного пространства и оснований правомерного проникновения к жилищу третьими лицами. Автор определяет осуществление права на неприкосновенность жилищного пространства как поведение, которое направлено на использование заложенных в содержании этого права возможностей непосредственно физическим лицом или опосредствовано через других лиц, которым такое право предоставлено на основании закона, договора и т.д., на собственное усмотрение в соответствии с требованиями закона; где поведение проявляется в виде возложенных на них прав и обязанностей и выражается в совершении действий или бездействия относительно жилищного пространства, его приватности и их пределов. Автор определяет основания и случаи правомерного проникновения в жилищное пространство третьими лицами.

Ключевые слова: жилищное пространство, неприкосновенность жилищного пространства, право на неприкосновенность жилищного пространства, осуществление права на

неприкосновенность жилищного пространства, пределы осуществления права на неприкосновенность жилищного пространства.

Gorobets N. O. Right to inviolability of the dwelling. -Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of jurisprudence on specialty 12.00.03 - civil law and civil process; the family law; the international private law. - Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2009.

The dissertation is devoted to the questions of right's problems to inviolability of the dwelling, it's civil-legal aspect. The dwelling space is defined as the private unproperty welfare of a physical person. It's defined, that the object of right to inviolability of home is the inviolability of the dwelling space. The last one is an aggregate of person's competences, that have positive and negative aspects. The right to inviolability of the dwelling space is defined as separate subject unproperty right. The definition of realization of the right to inviolability of the dwelling space is determined. It's cleared, that unrealisation by a person of researching right doesn't leade to it's stopping. It's given the definition of limits of realization the right to inviolability of the dwelling space. Demands and cases of possible legitimate penetration to the dwelling space of third persons are defined. It's offered recommendations to the improvement of legislation, that regulate relations, that is generated by the right to inviolability of the dwelling space.

Key words: dwelling space, inviolability of the dwelling space, right to inviolability of the dwelling space, realization the right to inviolability of the dwelling space, limits of realization the right to inviolability of the dwelling space.